

Жива природа

Валерій Соболев

Бірманська мавпа

ЧОМУ ЦІ
НАЗВИ ТАКІ
РІЗНІ?

„Хвіст коня”

*Xerocomus
silwoodensis*

„Китайське яблуко”

Приналежність світу у його різноманітності

О. Смирнов

Дуже і дуже різними є живі істоти нашої планети, і ще різноманітнішими є прояви їхньої життєдіяльності. Багатство проявів живого дивує й вражає, захоплює й підкорює всіх, хто взяв на себе сміливість вивчати життя. За підрахунками науковців, у природі налічується приблизно 2 млн видів живих істот і, ймовірно, ще понад 10 млн видів досі невідомі для науки. Поки що біологи не мають можливості вивчати життя у глибинах Світового океану, поблизу гарячих і багатих мінералами гідротермальних джерел підводних вулканів, у нижніх горизонтах літосфери, у важкодоступних місцях Південної Америки, у далеких схованках природних печер, та що там, і в найближчих закутках житла людини. Так, фахівці Всесвітнього фонду дикої природи лише у 2011 році виявили в районі річки Меконг 200 нових видів тварин і рослин. Серед нових живих організмів є дуже екзотичні створіння, як-от ящірки лише жіночої статі, риби-огірки, рослини, які харчуються птахами та щурами, велетенська стонога, бірманська мавпа, яка чхає під час дощу, орхідея, що цвіте лише вночі, і багато інших. Дивовижно, але новий вид грибів (*Xerocomus silwoodensis*) знайшли у 2008 році на території студентського гуртожитку університету в Лондоні, де навчають студентів провідні біологи світу. Пізніше його виявили ще в двох місцях Англії, в одному місці в Іспанії і в одному – в Італії.

Усі існуючі та вимерлі види організмів та особливості їхньої життєдіяльності мусять якось називатися, а всім новим видам і явищам треба давати назви, які б не повторювались. Це ж навіть уявити важко – десятки мільйонів назв! Навіть найпоширенішим у світі мовам і слів для цього не вистачить. Наприклад, сучасна англійська мова за версією GLM (Global Language Monitor) має 1 мільйон 25 тисяч 109 слів. Ось чому науковці, які створюють назви, окрім міжнародної наукової мови, якою є латина, використовують слова багатьох інших мов: грецької, англійської, німецької, французької та інших. Проілюструємо це твердження прикладами.

Назва „апельсин” з’явилася у Німеччині, де плід цієї рослини назвали „apfelsine”, у перекладі – „китайське яблуко”. Свою латинську назву *Licopodiophyta* плауни отримали за зовнішню подібність на лапу тварини (від грец. „licos” – вовк і „podos” – нога). Наукова назва хвощів *Equisetophyta* походить від латинських слів „equus” – кінь і „seta” – жорстке волосся. Ці рослини справді нагадують кінський хвіст. Цікаво, що і в перекладі з багатьох європейських мов назва хвоща звучить як „хвіст коня”: horse tail (англ.), queue-de-cheval (фр.) тощо.

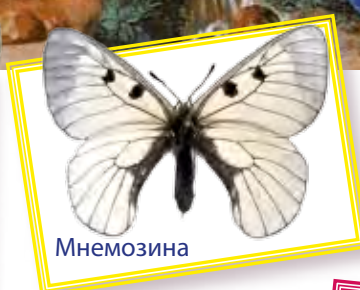

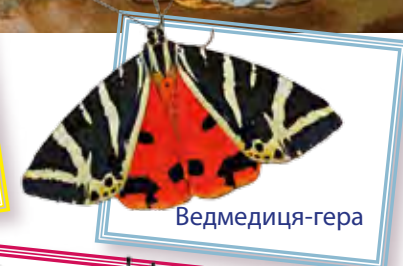
Картина Рафаеля Менгса зображає Аполлона, Мнемозину і дев'ять Муз на горі Парнас

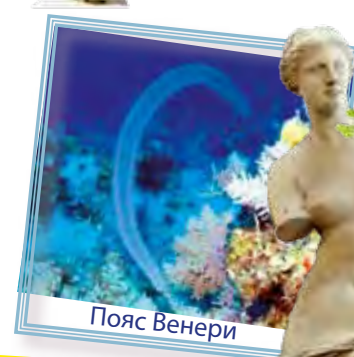
Аполлон

Мнемозина

Ведмедиця-гера

Пояс Венери

Венерине волосся

Зозуліні черевички (Cypripedium calceolus L.)

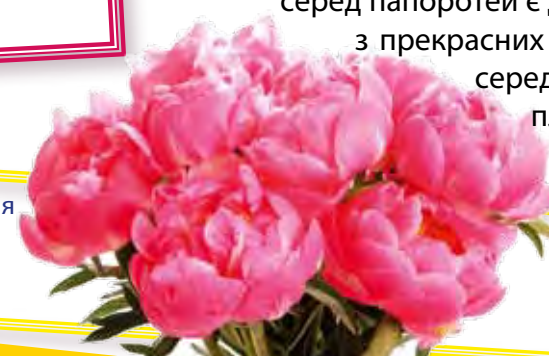

Кошик Венери

Ахіллесів сухожилок

Півонія

Міфологічні назви

Амеба-протей

Атлант – перший шийний хребець

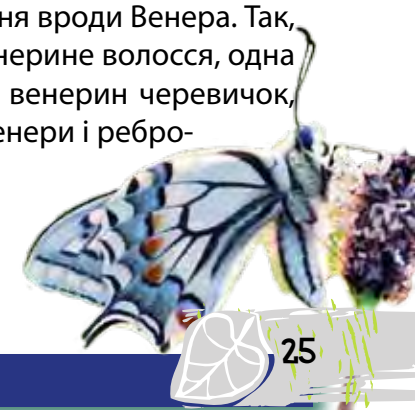
Для створення біологічних назв учені використовують найрізноманітніші способи. Наше поверхневе ознайомлення з цим аспектом діяльності дозволило виокремити декілька найпоширеніших напрямків, а саме:

- ✕ використання міфологічних назв;
- ✕ подібність незнайомого до знайомого;
- ✕ введення у назви імен видатних науковців;
- ✕ використання географічних назв;
- ✕ виокремлення особливостей будови й життєдіяльності.

У процесі дослідження навіть виникло питання: чому ж немає окремої галузі біології, що вивчає походження назв, такої собі „біоетимології”? Без сумніву, фахівцям було б чим зайнятися!

МІФОЛОГІЧНІ НАЗВИ.

Досить часто в біології для назви видів і явищ використовують імена найвідоміших персонажів грецької та римської міфології. Так, богиня пам'яті Мнемозина, бог світла й мудрості Аполлон, богиня шлюбу й Зевсова дружина Гера, знаменитий лікар грецької армії Махаон дали свої імена для назви таких метеликів, як мнемозина, аполлон, махаон, ведмедиця-гера. Ім'я відомого лікаря у римській міфології Пеона використано для назви квітки півонії, що стала одним із символів медицини. А морський бог Протей, який міг змінювати свій вигляд й перетворюватися на різні предмети й живі істоти, дав назву одному з видів одноклітинних тварин з мінливою формою тіла – амебі-протей. Грецький титан Атлант, який за наказом Зевса тримав на плечах небо, дав назву першому шийному хребцеві земноводних, плазунів, ссавців, ім'я найхоробрішого героя Троянської війни Ахілла використано в назві найміцнішого з утворів людини – ахіллесового сухожилка. Але „рекордсменом” з використання свого імені у назвах організмів є давньоримська богиня вроди Венера. Так, серед папоротей є декоративна рослина адіантум венерине волосся, одна з прекрасних орхідей латиною отримала назву венерин черевичок, серед тварин є губка з назвою кошик Венери і реброплав пояс Венери.

Стрілолист

Жук-олень

Електричний скат
Electrolux addisoni

Жаба-бик

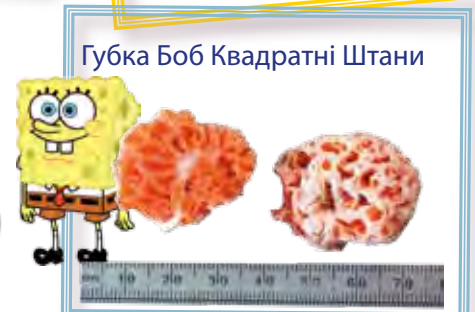
Риба-гітара

Птах-ліра

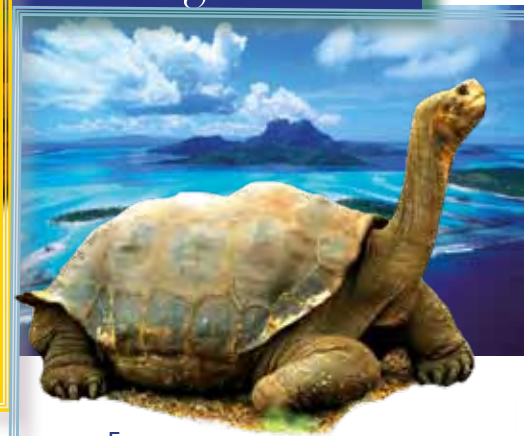
Губка Боб Квадратні Штани

ПОДІБНІСТЬ ДО ВІДОМОГО.

Коли людина вперше пізнає новий для неї об'єкт довкілля, вона підсвідомо чи свідомо порівнює його з уже відомими для неї і відшукує найістотніші ознаки подібності чи відмінності. І це не дивно, оскільки порівняння є простим і дуже ефективним методом пізнання. Тому одним з прийомів у створенні біологічних назв є принцип подібності незнайомого із знайомим. Так з'явилися назви птах-ліри, жука-оленя, риби-гітари, рослини стрілолиста, жаби-бика та ін. Не обходиться у цій справі й без фантазій та доброго гумору науковців. Так, величезного електричного ската *Electrolux addisoni* назвали на честь відомої компанії з виробництва побутової техніки „Electrolux” і Томаса Едісона. На думку учених, це підкреслює особливості ската: його електричний удар досить сильний і під час живлення він із силою втягує ґрунт, наче найпопулярніший виріб „Електролюксу” – порохотяг. Новий вид грибів (*Spongiforma squarepantsii*), який виявили в 2010 році в тропічному лісі острова Борнео в Малайзії, назвали ім'ям американського мультиплікаційного персонажа Губки Боба Квадратні Штани, оскільки він дивовижно схожий на нього.

ПТАХ-ЛІРА, ЖУК-ОЛЕНЬ, РИБА-ГІТАРА, СТІЛОЛИСТ, ЖАБА-БИК.

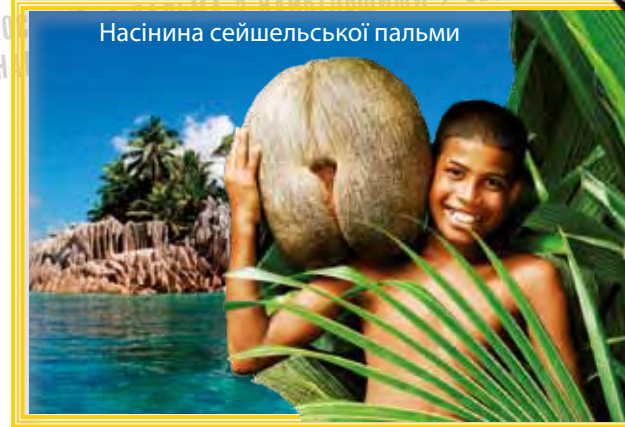
Галапагоська черепаха

ГЕОНАЗВИ.

У лексиконі людей є таке слово як мандрівка. Віртуально чи в дійсності усі ми любимо подорожувати. Це насичує наші емоції новими барвами, наповнює нашу уяву й пам'ять новими образами, поліпшує наше мислення, дозволяє зрозуміти наймиліше. А якщо мандрівки, то без географічних назв не обійдешся. Використовують їх і в біології. Багато організмів у своїх видових назвах містять назви географічних територій, звідки походять або на яких мешкають. Так, у назві найбільшої у світі ящірки, якою є комодський варан, фігурує острів Комодо, найбільша у світі сухопутна черепаха називається галапагоською, а пальма з найбільшими у світі насіними називається сейшельською. У департаменті Дордонь на південному заході Франції є печера, відома своїми залишками доісторичної людини, знайденими тут 1868 року французьким палеонтологом Луї Ларте. Були знайдені і прикраси, зокрема перлини та зуби тварин у кулонах і намистах, що свідчить про первісне мистецтво. Печера дала назву всім людям епохи пізнього палеоліту – кроманьйонці.

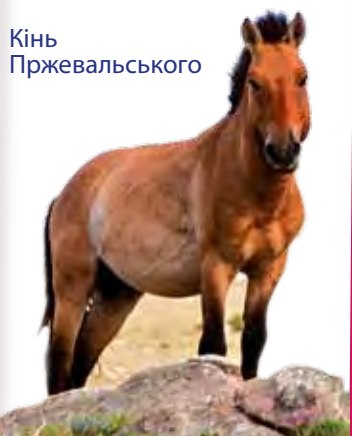
КОМОДСЬКИЙ ВАРАН З ОСТРОВА КОМОДО, НАЙБІЛЬША У СВІТІ СУХОПУТНА ЧЕРЕПАХА НАЗИВАЄТЬСЯ ГАЛАПАГОСЬКОЮ, А ПАЛЬМА З НАЙБІЛЬШИМИ У СВІТІ НАСІНИМИ НАЗИВАЄТЬСЯ СЕЙШЕЛЬСЬКОЮ.

Насінина сейшельської пальми

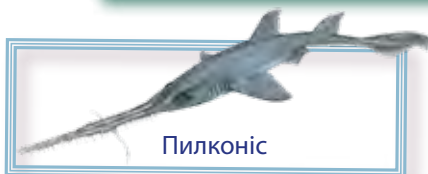

Комодський варан

Кінь
ПржевальськогоРоберт Кох і
туберкульозні
паличкиМіст
ВароліяЧарльз
Дарвін і
страуси
нанду

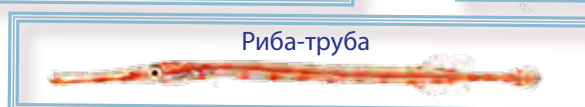
Пилконіс

Мечохвіст

Риба-труба

НАЗВИ ЗА ОСОБЛИВІСТЮ БУДОВИ І ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.

Виокремимо також цю групу назв організмів, наприклад, мечохвіст, пилконіс, молотоголов. Є організми, які отримали свої назви за схожість з музичними інструментами. Наприклад, риба-гітара, риба-труба, риба-ліра. Особливості живлення зумовили назви павука-птахоїда, жука-листоїда, єнота-крабоїда, яструба-осоїда, змії-яйцеїда. У видових назвах тварин науковці використовують особливості забарвлення їхнього тіла. Наприклад, кит синій, вовк червоний, ведмідь чорний, кенгуру рудий та інші. Особливості поведінки призвели до появи птаха з родини Дятлові крутиголовки, сови сплюшки, єнота-полоскуна тощо.

ЖУК-ЛИСТОЇД, ЄНОТ-ПОЛОСКУН

Вид диких коней називається іменем мандрівника М. Пржевальського, один із видів страусів назвали на честь Ч. Дарвіна – нанду Дарвіна.

Молотоголов

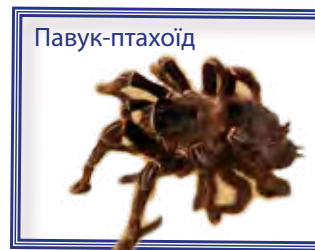
Риба-ліра

Яструб-осоїд

Павук-птахоїд

Змія-яйцеїд

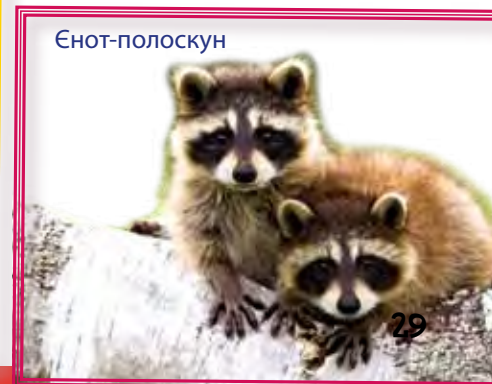
Крутиголовка

Сплюшка

Єнот-полоскун

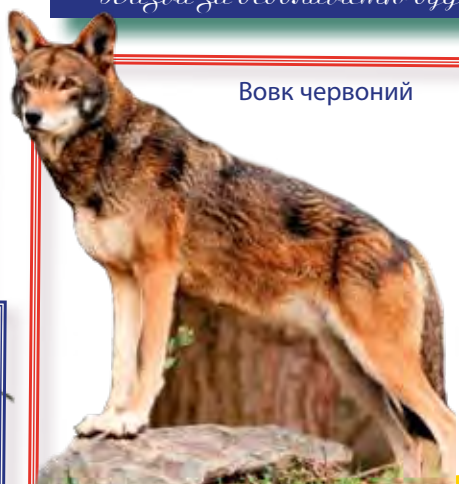

ІМЕНА НАУКОВЦІВ У НАЗВАХ.

Використання в анатомічній термінології імен науковців – давня традиція. Існує навіть поняття епонім (гр. „ἐπώνυμος” – той, що дає ім'я, назву) – особа, від імені (прізвища) якої утворено назву. Лінгвісти дослідили анатомічні словосполучення і з'ясували, що 3,6 % з них – це терміни-епоніми, складають 241 номінацію. До найвідоміших словосполучень в анатомії людини належать гайморова приносова пазуха верхньощелепної зрощеної кістки, слухова труба Євстахія, міст Варолія у головному мозку та інші. Науковці здійснювали відкриття, які згодом рятували життя багатьом мільйонам людей, позбавляли від проблем у спілкуванні з природою, навчали організовувати профілактику від захворювань, поліпшували побут людини тощо. І на їхню честь і визнання їхньої діяльності вдячні учні та нащадки увічнювали їхні імена у назвах видів і біологічних явищ. Так, поняття „пастеризація” виникло на честь Луї Пастера, туберкульозну паличку назвали паличкою Коха, єдиний існуючий нині вид диких коней називається іменем мандрівника М. Пржевальського, один із видів страусів назвали на честь Ч. Дарвіна – нанду Дарвіна.

Назви за особливостю будови і життєдіяльності

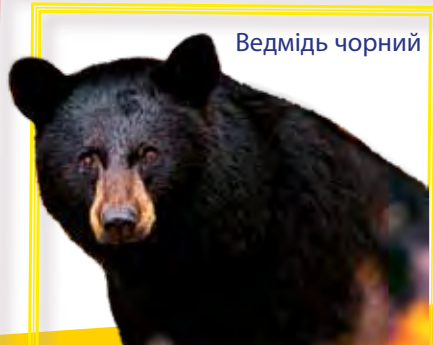
Вовк червоний

Кит синій

Ведмідь чорний

Жук-листоїд

